

ANTROPOLÓGIA TROCH KOSTIER Z HROBOV TZV. HURBANOVSKÉHO TYPU V NOVÝCH ZÁMKOCH

Július J a k a b

Nové Zámky (okr. Nové Zámky), poloha Žofijská o s a d a, záchranný výskum, staršia doba bronzová, hroby tzv. hurbanovského typu. Uloženie nálezov: Vlastivedné múzeum, Nové Zámky.

V priebehu záchranného archeologického výskumu pod vedením E. Kováčovej sa v r. 2003 odkryli aj tri kostrové hroby (obj. H-1/03, obj. H-2/03 a obj. H-3/03) zo staršej doby bronzovej tzv. hurbanovského typu. Antropologická analýza ukázala, že kosti z každého hrobu patrili jednému jedincovi: väčšie dieťa, žena a muž. Najmenej sa zachovalo z kostry dieťaťa (niekoľko veľmi spráchnivených úlomkov); najviac antropologického materiálu poskytol hrob muža. Kostry sa hodnotili v rozsahu programov Antris v AÚ SAV v Nitre (*Jakab/Poláčik 1990*).

Význam výsledkov analýzy umocňuje fakt, že dosiaľ sa z uvedeného úseku nášho praveku získalo len málo antropologického materiálu datovaného jednoznačne do tejto fázy doby bronzovej. Primárne údaje hodnotenia kostier a výsledkov analýzy sú spolu s podrobnou fotodokumentáciou obsiahnuté v antropologickom posudku (15178/2004) v dokumentačných fondoch Archeologického ústavu SAV v Nitre.

Hrob 1 (obj. H-1/03)

Z hrobu sa mohlo zachrániť len niekoľko silne korodovaných úlomkov z lebky i z postkraniálneho skeletu. Ide o zvyšky 7- až 9-ročného dieťaťa (infans III), z lebky ktorého sa zachovali iba silne korodované fragmenty mandibuly. Vzhľadom na individuálny vek dieťaťa je sánka robustná. Jej telo je v oblasti M² (zuby sú v štádiu prerezávania) hrubé a trigonum mentale sú silné. Stupeň obrúsenia zubov dočasného chrupu je stredný a trvalého chrupu prirodzene veľmi slabý, pričom na zuboch dočasného chrupu je zastúpený plošný i miskovitý typ abrázie a na zuboch trvalého chrupu nie je hodnotiteľný. Z anomálií sa na sánke evidovalo len obojstranné zväčšenie foramen mentale (Ø l. dx. cca 6 mm; l. sin. cca 5 mm). Z postkraniálnej kostry sa zachovali silne korodované fragmenty z ľavej lakt'ovej kosti, z jednej záprstnej kosti, z pravej pišťaly a z jednej priehlavkovej kosti. Všetky sú gracilnej stavby so slabo vyvinutým reliéfom svalových úponov. Diafýza pravej tibiie je v strede (76,2⁷) i pri foramen nutricium (81,8) euryknémna.

Hrob 2 (obj. H-2/03)

V hrobe sa o.i. začistili veľmi poškodené kostrové zvyšky 30- až 40-ročnej ženy (adultus II, index DS: -1,12). Z neúplnej lebky sa zachovali silne korodované fragmenty strednej stavby, so slabým až stredne mohutným reliéfom svalových úponov. Planum nuchale malo pravdepodobne len slabo vytvorený reliéf. Zhryz bol pravdepodobne psalidontný a líčne kosti sú stredne vysoké s hrboľatým povrchom. Nosový otvor je nízky a široký a fossa caninae sú stredne hlboké. Mandibula je strednej stavby a jej telo je v oblasti M² úzke. Trigonum mentale je stredne mohutný, povrch mandibulárneho uhla tvorí malá vyvýšenina a hlavice sánky sú stredne veľké. Abrázia zubov je silná, plošného typu. Anomálie a patologické zmeny: os suturae lambdoideae lat. dx. (vľavo nehodnotiteľné); paradentosis partialis; caries na P¹ vpravo hore (obr. 56: 1); cystis alveolaris pri M¹ vľavo dolu (obr. 56: 2); cystis radicularis pri I² vpravo hore (obr. 56: 1); nad tuber mentale sa obojstranne nachádzajú zreteľné žliabky neznámej etiológie. Silne korodované kosti z neúplnej, poškodenej až veľmi poškodenej postkraniálnej kostry sú strednej stavby so stredným až mohutným reliéfom svalových úponov. Panva (ako celok) bola veľmi široká a nízka s priestrannými ala ossis ischii a slabo vyvinutým reliéfom svalových úponov. Vchod do malej panvy bol veľmi široký a oválny. Foramen obturatum malo pravdepodobne trojuholníkovitý obrys a jeho okraje sú ostré. Incisura ischiadica major je široká a plytká a sulcus praeauricularis je široký a hlboký. Arc compositus vytvára jednoznačne zdvojený oblúk. Telo sedacej kosti je veľmi úzke s nevýrazným tuber ischiadicum. Crista iliaca je vytvorená v tvare veľmi plochého „S“, fossa iliaca je veľmi nízka a široká a pelvis major je veľmi široká. Drsná čiara stehnových kostí (pilaster) je stredne mohutná a vytvorená je bilaterálne. Anomálie a patologické zmeny sú zastúpené extrémne vytvoreným reliéfom svalových úponov na ľavom humere (pravý sa nezachoval), jemnými postperiostitickými vyvýšeninami povrchu na ľavej panvovej kosti (tesne laterálne pri dolnom ramene incisura ischiadica major na ploche cca 10x13 mm; obr. 59: 8). Ľavá očnica je široká (42) a nosový otvor je stredne široký (25). Femury sú nepilastrické (l. dx. 92,9; l. sin. 92,6) a hyperplatymérne (l. dx. 58,3; l. sin. 62,9). Tibie sú v strede diafýz euryknémne (l. dx. 78,6; l. sin. 76,9⁷) a pri foramen nutricium mezoknémne (l. dx. 65,6; l. sin. 65,6⁷). Vypočítaná výška postavy je veľmi vysoká (179,0 cm; Manouvrierovou metódou z dvoch hodnôt).

Hrob 3 (obj. H-3/03)

Z hrobu sa vyzdvihla takmer kompletná kostra 40- až 50-ročného muža (maturus I, index DS: +1,31), ktorá svedčí o robustnej stavbe s mohutne vyvinutým reliéfom svalových úponov. Lebka (obr. 56: 3) sa zachovala ako poškodené cranium s pentagonoidným obrysom mozgovne a kryptozygickými lícnymi oblúkmi. Čelové a temenné hrbole sú výrazné. Na klenutom čele je výrazná glabella a stredne mohutné nadočnicové oblúky. Processus mastoideus sú veľké, protuberantia occipitalis externa je silná a reliéf planum nuchale je veľmi silno vytvorený. Profil záhlavia je zalomený, spina nasalis anterior dosahuje 4. stupeň, reliéf splachnokránia je výrazný a zhryz je labidontný. Laterálna časť horného okraja očníc je slabo zaoblená a očnice sú mierne hranaté. Zygomatické oblúky sú veľmi hrubé a líčne kosti sú veľmi vysoké s hrboľatým povrchom. Apertura piriformis je veľmi vysoká a zároveň široká, pričom fossa caninae sú plytké. Sánka je veľmi robustná s hrubým telom v oblasti M², so silne vytvoreným trigonum mentale, s veľkými vyvýšeninami na mandibulárnych uhloch a s veľmi veľkými hlavicami. Abrázia väčšiny zubov je veľmi silná, plošného typu. Z anomálií sa na lebke vyskytovali: sutura supranasalis (dĺ. cca 11 mm), ossiculum suturae lambdoideae lat. sin., os asteriae lat. dx., zväčšené foramen mentale (pr. bilat. cca 5 mm) a stesnanie zubov medzi I¹ vľavo až I² vpravo dolu. Chorobné zmeny boli na kostre zastúpené početnejšie. Na lebke predstavovali len zmeny v chrupe: intravitálna strata M² vpravo hore (obr. 56: 4) a C, M¹, M³ vľavo hore (obr. 56: 5), ako aj M¹-M³ vpravo dolu a M¹-M² vľavo dolu (pri obidvoch M¹ boli pred stratou zubov obrovské lôžkové cysty), difúzna forma paradentózy (obr. 56: 4-7), mimoriadne zväčšený zubný kameň na M¹ vpravo hore, ktorého dorzolaterálny koreň je v dôsledku ťažkej paradentózy úplne obnažený (obr. 56: 4, 6), caries I¹ obojstranne dolu (obr. 56: 7), I² vľavo dolu, P² obojstranne dolu, rozsiahla alveolárna cysta pri lôžku intravitálne vypadnutej M³ vľavo hore (obr. 56: 5), cystis radicularis I¹ vpravo dolu (obr. 56: 7), I² a C vpravo hore i I² vľavo hore (obr. 56: 6) a M¹ vpravo hore (obr. 56: 4). Väčšina kostí postkraniálnej

kostry sa zachovala v poškodenom stave. Panvové kosti svedčia o úzkej a vysokej panve s úzkou veľkou panvou a s úzkym, srdcovitým vchodom do malej panvy. Angulus subpubicus vytváral vyše 60 stupňový uhol a foramen obturatum má oválny obrys s oblými okrajmi. Incisura ischiadica major je uzavretá a hlboká, pričom sulcus praeauricularis nie je vytvorený a arc composé tvorí jednoznačne jednoduchý oblúk. Telo sedacej kosti je veľmi široké s výrazne vytvoreným tuber ischiadicum, crista iliaca má prechodný tvar a fossa iliaca je vysoká a úzka. Križová kosť je úzka a vysoká. Priemer hlavice femuru je veľmi veľký a drsná čiara (pilaster) je veľmi úzka i veľmi vysoká. Na kostiach postkraniaľnej kostry bol z anomálií zaznamenaný len neúplný rázštep oblúka prvého križového stavca (spina bifida S I subtotalis). Patologické zmeny sú však výraznejšie: spondylosis deformans universalis gravis (obr. 57; 58), spondylarthrosis universalis (obr. 57; 58: C IV sa pre analýzu nezachovalo), arthrosis universalis (obr. 59: 1-4, 7). Na niektorých kostiach sú atypické zmeny povrchu, ktoré pripomínajú reakcie hojenia po menších úrazoch (na sánke oblasť gnationu, na oboch ramenných kostiach mediálne od tuberositas deltoidea, na crista interossea ľavého rádia). Na dvoch rebrách sú zmeny po vyliečenej zlomenine (obr. 59: 5). Na dolnom konci plochy tuberositas deltoidea ľavého humeru je rozsiahla exostóza. Ide zrejme tiež o poúrazovú reakciu (obr. 59: 61). Pod dolným koncom linea intertrochanterica ľavého femuru sa nachádza rozsiahla exostóza, z ktorej sa však zachoval len mediálny okraj, zvyšná časť je takmer úplne skorodovaná. Samostatný exostotický výrastok s viacerými vrcholmi sa nachádza aj na mediálnom dolnom okraji malého trochanteru. Podľa hodnôt absolútnych mier je mozgovňa lebky tohoto muža aristenkefalná (Welcker I: 1586 cm³), veľmi dlhá (191), úzka (136), veľmi vysoká (148) so stredne širokým čelom (98) a s dlhou bázou lebky (105). Tvárová časť lebky je úzka (129) a vysoká (126) s vysokou hornou časťou tváre (77). Obidve očné sú široké (bilat. 43), pričom pravá je v kategórii veľmi nízkych (30) a ľavá nízkych (31) očníc. Široký (27) nosový otvor je zároveň vysoký (54). Vypočítané indexy určili neurokránium ako dolichokránne (71,2), hypsikránne (77,5) a akrokránne (108,8). Splanchnokránium je podľa tohto hodnotenia hyperleptoprozopné (97,7) a lepténne (59,7) s chamékonchnými očnicami (vpravo 69,8; vľavo 72,1), mezorinným (50,0) nosovým otvorom a brachyurannou (122,9) i ortognátnou (90,5) čeľusťou. Obidva femury sú pilastrické (vpravo 128,6; vľavo 117,2), ale pravý je hyperplatymérny (73,5) a ľavý platymérny (80,0). Diafýza pravej tibiae je v strede euryknémna (71,4) a pri foramen nutricium platyknémna (59,1). Ľavá tibia je v strede (66,7) i pri foramen nutricium mezoknémna (63,6). Výška postavy je nadstredná (168,0 cm). Bola vypočítaná Manouvrierovou metódou z ôsmich hodnôt.

Analyzovaní jedinci sa svojimi somatickými charakteristikami zhodujú s poznatkami o starobronzových populáciách z nášho územia, dokonca aj rozsahom a kvalitou kostných anomálií a patologických zmien. Význam analýzy týchto kostí spočíva predovšetkým v skutočnosti, že z tohoto kultúrneho okruhu doteraz nepoznáme zo Slovenska žiadne výsledky antropologickej analýzy.

L i t e r a t ú r a

Jakab/Poláčik 1990 - J. Jakab/Š. Poláčik: Anthropological Information System at the Archaeological Institute of the SAS in Nitra. Slov. Arch. 38, 1990, 193-208.

ANTHROPOLOGIE VON DREI SKELETTEN AUS DEN GRÄBERN DES SOG. HURBANOVO-TYPS IN NOVÉ ZÁMKY. Nové Zámky (Bez. Nové Zámky), Lage Žofijská osada, Rettungsgrabung, ältere Bronzezeit, Gräber des sog. Hurbanovo-Typs. Deponierung der Funde: Heimatkundliches Museum, Nové Zámky.

Im Laufe der archäologischen Rettungsgrabung unter der Leitung von E. Kováčsová wurden im J. 2003 auch drei altbronzezeitliche Skelettgräber des sog. Hurbanovo-Typs freigelegt (Objekt H-1/03, Objekt H-2/03 und Objekt H-3/03). Skelettreste und Grabinventar sind im Heimatkundlichen Museum in Nové Zámky deponiert. Es handelt sich um nicht besonders zahlreiche Fragmente von korrodierten Knochen eines größeren Kindes, sehr beschädigte und korrodierte Knochen aus einem unvollständigen Frauenskelett (Index DS: -1,12) im Alter von adultus II und es wurde auch ein fast vollständiges beschädigtes männliches Skelett (Index DS: +1,31) im Alter von maturus I gefunden. Die Gräber werden laut Autorin der archäologischen Grabung eindeutig in die Hurbanovo-Gruppe datiert. Bruchstücke von Kinderknochen zeugen, wie es auch angenommen wurde, von einem grazilen Körperbau mit schwach entwickeltem Relief der Muskelansätze. Die Frau hatte mittleren Körperbau, wobei das Relief der Muskelansätze auf ihrem Schädel zur schwachen und auf den Knochen des postkranialen Skeletts zur mächtigen Entwicklung tendierte. Das ganze männliche Skelett hat robusten Körperbau mit mächtig gebildetem Relief der Muskelansätze. Was die somatischen Charakteristiken betrifft, einschließlich der Knochenanomalien und der krankhaften Veränderungen, stimmen die Individuen mit den Erkenntnissen von der altbronzezeitlichen Bevölkerung aus unserem Gebiet überein. Die primären Bewertungsdaten und Analyseergebnisse befinden sich zusammen mit einer ausführlichen Fotodokumentation im anthropologischen Gutachten (15178/2004) in der Dokumentation des Archäologischen Instituts der SAW in Nitra. Die Bedeutung der anthropologischen Analyse intensiviert noch die Tatsache, dass aus diesem Kulturmilieu in der Slowakei keine Ergebnisse der anthropologischen Analyse bekannt sind.